

UOT 159.9

Adilə Ağaməmməd qızı Mürsəlova
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi
ORCID 0000-0002-6190-4201

**SAĞLAMLIQ İMKANLARI MƏHDUD UŞAQLAR ÜÇÜN XÜSUSİ (KORREKSİYA)
MƏKTƏBLƏRDƏ NİTQİN İNKİŞAFI ÜZRƏ KOMPLEKS İŞİN TƏŞKİLİ**

Адиля Агамамед гызы Мурсалова
преподаватель Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

**ОРГАНИЗАЦИЯ КОМПЛЕКСНОЙ РАБОТЫ ПО РАЗВИТИЮ РЕЧИ
В СПЕЦИАЛЬНЫХ (КОРРЕКЦИОННЫХ) ШКОЛАХ ДЛЯ ДЕТЕЙ
С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ**

Adila Aqamammad Mursalova
teacher at Azerbaijan State Pedagogical University

**ORGANIZATION OF COMPLEX WORK ON THE DEVELOPMENT OF SPEECH
IN SPECIAL (CORRECTIONAL) SCHOOLS FOR CHILDREN WITH LIMITED
HEALTH OPPORTUNITIES**

Xülasə. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar xüsusi (korreksiyaedici) təhsilə və tərbiyəyə ehtiyacı olan, psixo-fiziki inkişafında geriləmə və zəifliyi olan uşaqlardır. Bu uşaqların əsas kateqoriyalarına: əqli gerilikli, psixi inkişaf ləngliyi, eşitmə, görmə, dayaq-hərəkət aparatı çatışmazlıqları olan, həmçinin nitq pozulmaları, emosional-iradi, hərəkət sahə, mürəkkəb inkişaf və davranış pozulmaları olan, ağır xroniki somatofiziki xəstəlikli uşaqlar da daxildir.

Açar sözlər: əqli gerilik, inkişaf pozulmaları, nitq patologiyaları, eşitmə və görmə pozulmaları, nitq fəaliyyəti

Резюме. Дети с ограниченными возможностями здоровья – это дети, нуждающиеся в специальном (коррекционном) обучении и воспитании, имеющие задержку и недоразвитие в психофизическом развитии. К основным категориям этих детей относятся: дети с умственной отсталостью, задержкой психического развития, с нарушениями слуха, зрения, опорно-двигательного аппарата, а также с нарушениями речи, эмоционально-волевыми нарушениями, двигательными нарушениями, комплексными нарушениями развития и поведения, дети с тяжелыми хроническими соматофизическими нарушениями.

Ключевые слова: умственная отсталость, нарушения развития, речевые патологии, нарушения слуха и зрения, речевая деятельность

Summary. Children with disabilities are children who need special (correctional) education and upbringing, who have a delay and underdevelopment in psychophysical development. The main categories of these children include: children with mental retardation, mental retardation, hearing, vision, musculoskeletal disorders, as well as speech disorders, emotional-volitional disorders, movement disorders, complex developmental and behavioral disorders, children with severe chronic somatophysical disorders.

Key words: mental retardation, developmental disorders, speech pathologies, hearing and vision disorders, speech activity

Birincili inkişaf pozulmalarının təbiəti və ağırlığından asılı olaraq orqanizmin üzv və sistemlərinin işini məhdudlaşdıran ikincili törəmə

nəticələri, xüsusi korreksiya -kompensasiya işinin aparılmasını tələb edir.

Müasir tədqiqatçıların əsərlərində, nitqin norma və patologiyasında eyni formalaşma qanunauyğunluqlarının olmasına baxmayaraq, sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda onun aşağıdakı bir sıra xüsusiyyətləri fərqləndirilir:

- bu uşaqların əksəriyyətində nitq inkişafının müddətində kənarçıxmalar və bu prosesin özünəməxsus inkişafı qeyd edilir;

- sağlam həmyaşlıqları ilə müqayisədə onlarda müxtəlif nitq inkişaf pozuntuları nisbətən daha çox rast gəlinir;

- nitq inkişaf pozulmaları, o cümlədən onun mürəkkəb formaları olan uşaqların sayı durmadan artır.

- onların əksəriyyətində informasiyanı qəbul etmək və onu emal etmək bacarığının pozulması ilə bağlı nitq çatışmazlıqları üstünlük təşkil edir.

Qeyd etmək lazımdır ki, nitq inkişafındakı gerilik bu uşaqlarda körpəlikdən başlayır və erkən uşaqlıqda daha artmaqda davam edir. {1} Nitq inkişafının bu cür formalaşması ətraf mühitə maraq, emosional-iradi sahə, xüsusilə də böyük yüklərlə emosional ünsiyyətin, fonematik eşitmənin formalaşmamasını və artikulyasiya aparatının inkişafsızlığını şərtləndirir.

Bu uşaqlarda nitq fəaliyyətinin pozulmaları müxtəlif və çoxsaxəli olur. Pozulmalar müxtəlif inkişaf çatışmazlığı növləri kimi: əqli gerilik, psixi inkişafın ləngliyi, uşaq serebral iflici, eşitmə, görmə qüsurları, nitqi qüsurlu uşaqlarda məhdud kommunikativ vərdiş və bacarıqların formalaşmaması zamanı sosial-psixoloji laqeydlik, emosional deprivasiya kimi təzahür edə bilər.

İnkişaf qüsurları zamanı uşaqlarda nitq fəaliyyətinin pozulması onların psixi inkişafının ümumi qanunauyğunluğunu təşkil edir. Bu qanunauyğunluğun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, əgər lazımı korreksiya tədbirləri aparılmazsa, o zaman uşağın nitqli ünsiyyəti və sosial mühitlə qarşılıqlı əlaqə və qarşılıqlı fəaliyyəti pozulur, onun ətraf aləm haqqında təsəvvür dairəsi, informasiyanı qəbul və emal etmək bacarığı məhdudlaşır, baş verən sosial adaptasiya çətinlikləri uşağın ümumi psixi inkişafına mənfi təsir göstərir. Bununla yanaşı, nitq pozulmaları sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda şəxsiyyətin formalaşmasına bu və ya digər dərəcədə təsir göstərir. Təbii ki, nitq pozğunluğu zamanı uşağın ümumi psixoloji və şəxsiyyət kimi inkişafının və ayrı-

ayrı funksiyalarının pozulma dərəcəsi eyni ola bilməz və bu daha çox mövcud qüsurun təbiətindən ayrı-ayrı psixi proses və funksiyaların pozulmalarının ifadəliliyindən, tibbi-pedaqoji təsirin səmərəliliyi, uşağın həyat şəraiti, tərbiyə və bir sıra digər amillərdən asılıdır. Buna görə də nitq funksiyaları pozulmuş uşaqların əksəriyyəti üçün ən vacib şərtlər: nitq pozulmalarının səbəblərini erkən müəyyən edilməsi, nitqin formalaşmasında maneələrin aradan qaldırılması və uşaq şəxsiyyətinin formalaşdırılması üçün daha əlverişli imkanların yaradılması, vaxtında korreksiya, inkişaf sosial reabilitasiya və adaptasiya yardımının təşkil edilməsidir (2).

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda nitq pozulmaları onların sosial adaptasiyasında və ətrafdakı insanlarla qarşılıqlı münasibət qurmasında əlavə çətinliklər yaradır. Lakin bu, çətinliklərin aşılmaz olduğu anlamına gəlmir.

Qüsurların fərqli təbiətinə baxmayaraq, bu uşaqlarda nitq fəaliyyətinin sistemli pozulmalarının mövcud tipik təzahürləri müşahidə olunur. Əsas aparıcı əlamətlərdən biri nitqin çox gec meydana çıxmasıdır. Belə ki, uşaqların əksəriyyətində 3-4, bəzən isə 5 yaşlılarda ilk sözlərin yaranması müşahidə olunur və bu sözlər qrammatik və fonetik cəhətdən kifayət qədər formalaşmamış olur. Nitq inkişafsızlığının ən qabarıq göstəricisi ilk baxışda müraciət edilən, ünvanlanan nitqin nisbətən yaxşı anlaşılması ilə ziddiyyət təşkil edən ekspressiv nitqin geriliyidir. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların nitqi ətrafdakılar üçün az anlaşılın olur. Lakin uşaqlar öz nitqlərinə tənqidi yanaşa bilərlər. Uşaqlarda yaşla bağlı nitq fəaliyyətinin fəallığı xüsusi təlim olmadan, kəskin şəkildə aşağı düşməsi müşahidə olunur.

Nitq fəaliyyətinin inkişafsızlığı sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda intellektual, sensor və emosional-iradi sahələrin formalaşmasına da mənfi təsir göstərir.

Diqqətin qeyri-kafi sabitliyi, onun paylanma imkanlarının məhdudluğu qeyd olunur. Semantik, məntiqi hafizənin nisbətən mühafizəsi fonunda uşaqlarda verbal hafizənin aşağı olması, yaddasaxlamanın məhdudluğunu şərtləndirir. Uşaqlar çətin, mürəkkəb təlimatları, tapşırıqların element və ardıcılığını unudur, yadasalmada əziyyət çəkirlər.

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda idrak fəaliyyətinin pozulmaları ilə nitq inkişafının çatışmazlıqları arasında qarşılıqlı əlaqənin olması, onların əksəriyyətində dərkətmənin spesifik xüsusiyyətlərini şərtləndirmiş olur. Nitqin pozulmaları təfəkkürün özünəməxsusluğunu təyin edir. Belə ki, uşaqlar bütövlükdə yaşlarına uyğun fikri əməliyyatları mənimsəmək üçün lazımı imkanlara malik olsalar da, onlar sözlü-məntiqi təfəkkürün inkişafında geri qalır, xüsusi təlim almadan təhlil və tərkib, müqayisə və ümumiləşdirmə əməliyyatlarını çətinliklə mənimsəyirlər (2).

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda ümumi somatik zəifliklə yanaşı, həm də hərəkətlərin pis koordinasiya olunması, dozalaşdırılmış hərəkətlərin yerinə yetirilməsində qeyri-müəyyənlik, hərəkət sürəti və çevikliyin azalması kimi hərəkət sahəsinin inkişafında bir qədər geriləmələrlə xarakterizə olunurlar. Ən böyük çətinliklər sözlü təlimatlara uyğun hərəkətlərin icrası zamanı meydana çıxır.

Xüsusi təhsil müəssisələrində nitq inkişafı üzrə məşğələlərin əsas vəzifələri sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda səs nitq mədəniyyətinin tərbiyəsi, lüğətin zənginləşdirilməsi, möhkəmləndirilməsi və aktivləşdirilməsi, nitq qrammatik cəhətdən düzgün tərtibinin təkmilləşdirilməsi, danışıq nitqinin formalaşdırılması, nitqin bədii inkişafına marağın artırılmasıdır.

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların xüsusi təhsil ehtiyacları fərqlidir və yaşından, təbiətindən, ilkin sağlamlıq pozulmalarının strukturundan ağırlıq və çox vaxt onların nəticələrindən asılıdır. Bununla yanaşı, onların xüsusi pedaqoji təsir metodlarından istifadənin obyektiv ehtiyacını təyin edən iştirakçılardan da çox asılıdır.

Xüsusi təhsil müəssisələrində psixi inkişafın mahiyyəti, şəxsiyyətin formalaşmasında intellektual və emosional amillərin psixoloji bütövlüyü, xüsusiyyətləri və spesifikliyi, intellektual, sensor, motor və digər pozulmaların təsiri altında psixikanın formalaşması, insanın psixi inkişafında təlimin aparıcı rolu haqqında müasir baxışlar nəzərə alınmaqla korreksiya və pedaqoji prosesin məzmun və məqsədləri müəyyən olunur (3).

Xüsusi təhsil: pedaqoji texnologiyaları bilən müəllimlər, dərslər, tədris vasitələri, didaktik və əyani materiallarla, ünsiyyət vasitələrinin

inkişafı üçün metod və metodika, kollektiv və fərdi istifadə üçün texniki tədris vasitələri ilə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların təhsil proqramını mənimsəməsinə imkan verən psixoloji, tibbi, sosial xidmətləri göstərilir.

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda nitq inkişafı, nitq vərdişi və bacarıqları üzrə iş təlim sisteminin əsas həlqələrindən biri olaraq, korreksiya məktəblərində praktiki olaraq bütün dərslərdə həyata keçirilir. Buna görə də bu kateqoriyaya aid olan uşaqlarda nitq inkişafı xüsusi (korreksiya) məktəblərində bütün tədris fənlərinin təlimi prosesində həll edilməli ən vacib vəzifələrdən biridir. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların nitq inkişafına bu qədər diqqətin yetirilməsi heç də təsadüfi deyildir. Müxtəlif nitq pozğunluqlarının aradan qaldırılması üzrə iş zamanı məktəblilərdə nitq vərdişi və bacarıqlarının formalaşdırılması ilə eyni vaxtda onların idrak qabiliyyətləri inkişaf etdirilir, psixi funksiyaları təkmilləşdirilir. Bütün tədris fənləri materiallarının mənimsəmənin müvəffəqiyyəti, ümumi inkişaf dərəcəsi sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda nitqin nə qədər formalaşdırılmasından asılıdır. İnsan fəaliyyətinin planlaşdırılması və tənzimlənməsi vasitəsi olaraq nitq uşağın davranışının formalaşmasına da təsir edir, peşə və əmək bacarıqlarının daha mükəmməl mənimsənilməsinə kömək edərək sosiallaşmasına çox böyük töhfə verir.

Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların xüsusi məktəbdə, tədris fənlərinin təlimi, xüsusilə də, texnologiya dərslərində nitqin inkişafı üzrə iş aşağıda qeyd olunan vəzifələrin həyata keçirilməsini əhatə edir:

- şagirdlərin nitqini inkişaf etdirmək;
- nitq qüsurlarını aradan qaldırmaq və ünsiyyət bacarıqlarını əmək prosesində tətbiq etmək;
- lüğəti konkretləşdirmək, zənginləşdirmək və aktivləşdirmək;
- şifahi nitqin dialoji və monoloji formalarının, qrammatik cəhətdən düzgün, rəbitəli cümlələri qurmaq bacarığının inkişafı;
- mövcud nitq nöqsanlarının korreksiyası və fikrin şifahi və yazılı şəkildə ardıcıl və məntiqi şəkildə ifadə etmək bacarığını inkişaf etdirmək (3).

Sadalanan bütün vəzifələr bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə və kollektiv şəkildə həll olunur. Bu, hər bir nitq vahidi (səs, söz, cümlə, mətn)

ilk növbədə ünsiyyət prosesində reallaşması ilə bağlıdır.

Beləliklə də, xüsusi məktəb şəraitində sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda nitqin inkişafı bir sıra fənlərin tədrisində aktualıq təşkil edir.

Məktəbdə tədris olunan ana dili dərsləri bütün tədris, təlim və tərbiyə iş sistemində böyük əhəmiyyətə malikdir. Ana dilinin oxu, nitq inkişafı və qrammatika kimi ayrı-ayrılıqda tədrisi şagirdlərin ümumi inkişafını, ətraf aləm haqqında dünyagörüşünü nəzərə cərpacaq dərəcədə genişləndirməklə yanaşı, həm də doğma dilin semantik, leksik, fonetik qrammatik qanunlarını mənimsəməkdə müstəsna rol oynayır. Uşaqlar insanlar, onların həyat təzi, fəaliyyəti, təbiət haqqında bilik, bacarıq və vərdislər əldə edirlər.

Oxu prosesində yeni sözlərlə tanışlıq, onların mənaları, tətbiq üsulları izah edilir və istifadəsi üçün şərait yaradılır. Bundan əlavə, oxu dərsləri uşaqlarda şifahi nitqin ardıcıl inkişafına kömək edir, lüğət üzərində iş prosesində artıq məlum olan sözlərin mənaları genişlənir və təkmilləşir, oxunan mətni ardıcıl şəkildə təqdim etmə bacarığı ildən-ildə yaxşılaşır. Qrammatikanın öyrənilməsi rabitəli nitqin inkişafına təkan verir. Uşaqlarda danışıq səslərinin formalaşması, düzgün tələffüz vərdislərinin yaranması, heca, söz və cümlə qurmaq onlar arasında qrammatik əlaqələr qurmaqla müstəqil nitq bacarıqlarına yiyələnmə həyata keçirilir.

Ana dili dərslərində şagirdlərin nitqini aktivləşdirmə üsulları: təqdim edilən mövzu və ya şəkil üzrə nəqləmə, sual-cavab, şəkillərdən istifadə etməklə nitqin planlaşdırılması, kitab üzrə iş zamanı oxu və yazı vərdislərinin inkişafı, uşaqlarda müstəqil, sərbəst nitqin formalaşdırılması həyata keçirilir.

Beləliklə də ana dili dərsləri uşaqlarda ardıcıl şifahi nitqin inkişafına, yazı vərdislərinin yaranmasına və möhkəmlənməsinə kömək edir. Uşaqlarda oxunmuş mətnin ardıcıl təqdimat bacarığı ildən-ildə təkmilləşir.

Riyaziyyat dərslərində müəllim şagirdlərin riyazi nitqinin inkişaf etdirilməsi, onun riyazi lüğətinin (riyazi terminlər, ifadələrlə) zənginləşdirməsi üzrə də iş aparır. Müşahidələr göstərir ki, riyazi nitqin dəqiqliyi, konkret və lakonikliyi riyazi anlayışların inkişafına müsbət təsir göstərir və bir məsələnin, nümunənin həlli yolu-

nu yazmaq (nəqləmək) bacarığının formalaşmasına, riyazi əməliyyatların şüurlu olaraq yerinə yetirilməsinə kömək edir. Müəllim riyaziyyat dərslərində sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların nitqinə ciddi diqqət yetirib riyazi misal və məsələlərin həllinin düzgünlüyünü qiymətləndirməklə yanaşı, həm də, tələffüzə, oxu və yazının savadlılığına, fikrini ifadə edərkən düzgün cümlə qurmaq bacarığını, rəqəmlərin, riyazi termin və anlayışların ifadə tərzini də dəyərləndirir. Riyaziyyat dərslərində müəllim uşaqlarda səs tələffüzünün düzgünlüyünə diqqət yetirməli və loqopedlə əlaqəsi olmalı, tələffüz, nitq çatışmazlığının korreksiyasına yönəldilmiş loqopedin işini nəzərə almalı, qoyulmuş səslərin avtomatlaşdırılmasına çalışmalıdır.

Nitqin inkişafında təsviri sənət dərsləri də istisna deyil. Bu dərslər əyləncəli və ifadəli olduqları üçün uşaqlarda artan maraq oyadır və öz-özünə nitq fəaliyyətini stimullaşdırır. Rəsm dərsləri digər tədris fənləri ilə birgə uşaq şəxsiyyətinin, onun nitqinin formalaşmasına uğurlu təsir göstərir.

Xüsusi məktəbdə əmək təlimi dərsləri bütün tədris və tərbiyə iş sistemində çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Uşaqların əmək təlimi onların əlçatan əmək fəaliyyətlərinə cəlb edilməsini və onlarda böyüklərin əməyinə emosional pozitiv münasibətin formalaşmasını nəzərdə tutur. Əmək tərbiyəsinin əsas vəzifəsi uşaqlarda vicdanla işləmək ehtiyacını formalaşdırmaq, istehsalda iştirak etmək üçün zəruri olan əmək vərdislərinə və istehsalat təcrübəsinə mənimsəməyə kömək etməkdir. Əmək bütövlükdə uşağın tərbiyəsinə: onun əqli, fiziki, əxlaqi və estetik inkişafına təsir göstərir. Əmək təlimi sayəsində uşaqlarda fikir dairəsi genişlənir, idrak qabiliyyətləri təkmilləşdirilir, müqayisə, təhlil və tərkib, ümumiləşdirmə, konkretləşdirmə kimi təfəkkür fəaliyyətinin əsas prosesləri formalaşır. Əmək tərbiyəsi prosesində uşaqlarda əməyin gözəlliyini və dəyişdirici gücünü dərk etmək və hiss etmək, gözəl şeylər yaratmaq bacarığı formalaşır. Uşaqların işi üçün uyğun şərait yaradılsa, estetik tərbiyədə uğur əldə edilə bilər. Əməyin düzgün təşkili şagirdlərin bədən tərbiyəsinə də kömək edir: qolların, çiyinlərin və ayaqların əzələləri inkişaf edir, düzgün qamət, yerləşmə inkişaf edir; bütövlükdə bədən güclənir və nəhayət, əmək yüksək əxlaqi keyfiyyətlərin formalaşması pro-

sesində ən mühüm amil kimi uşaqlarda əməyə hörmət, onun ictimai əhəmiyyətini anlamaq və bu kimi xüsusiyyətləri inkişaf etdirir.

Əmək təlimi dərslərində nitq inkişafı üzrə işin əsas məzmununa ətraf aləm və hadisələri haqqında təsəvvür dairəsini genişləndirmək, şagirdlərin nitq motivasiyasını daim artırmaq, eyni zamanda şifahi nitqin bütün aspektlərini (fonemik, leksik, qrammatik) inkişaf etdirmək, fikrin daha aydın və dolğun ifadəsi üçün linqvistik bazasını təşkil etmək, məktəblilərə rəhbərlik mülahizələrini tərtib etmək bacarığı daxildir.

Məşğələlər zamanı sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərin ümumi – əqli və fiziki inkişafı əhəmiyyətli dərəcədə artır, ətraf aləm haqqında təsəvvürləri genişlənir, onlar təbiət, insanlar, onların əmək fəaliyyəti haqqında çoxlu maraqlı bilik, bacarıq və vərdislər qazanırlar. Təlim prosesində uşaqların istifadə edilən yeni sözlərlə tanışlığı yaradılır, söz və ifadələrin mənalari izah edilir. Onlar şifahi və yazılı göstərişlərə əsasən tapşırıqları yerinə yetirməyi, öz fəaliyyətləri haqqında məlumat verməyi, nitqin köməyi ilə fəaliyyətlərini tənzimləməyi öyrənirlər. Bundan əlavə, əmək təlimi prosesində lüğət üzərində iş zamanı artıq məlum olan sözlərin mənalari genişlənir və incələnilir.

Ədəbiyyat:

1. Hüseynova N. Loqopediya. / N. Hüseynova, T. Ağayeva. -Bakı, -2017
2. Рубинштейн С. Я. Психология умственно отсталого школьника. / С.Я. Рубинштейн. – М.: Просвещение, -1986.
3. Чевелёва Н.А. Развитие речи детей в процессе ручной деятельности в школе для детей с тяжёлыми нарушениями речи. -М., -1961

Problemin elmi yeniliyi. Əmək təlimi dərslərində nitq inkişafı üzrə işin əsas məzmununa ətraf aləm və hadisələri haqqında təsəvvür dairəsini genişləndirmək, şagirdlərin nitq motivasiyasını daim artırmaq, eyni zamanda şifahi nitqin bütün aspektlərini (fonemik, leksik, qrammatik) inkişaf etdirmək, fikrin daha aydın və dolğun ifadəsi üçün linqvistik bazasını təşkil etmək, məktəblilərə rəhbərlik mülahizələrini tərtib etmək bacarığı daxildir.

Məşğələlər zamanı sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərin ümumi - əqli və fiziki inkişafı əhəmiyyətli dərəcədə artır, ətraf aləm haqqında təsəvvürləri genişlənir, onlar təbiət, insanlar, onların əmək fəaliyyəti haqqında çoxlu maraqlı bilik, bacarıq və vərdislər qazanırlar. Təlim prosesində uşaqların istifadə edilən yeni sözlərlə tanışlığı yaradılır, söz və ifadələrin mənalari izah edilir. Onlar şifahi və yazılı göstərişlərə əsasən tapşırıqları yerinə yetirməyi, öz fəaliyyətləri haqqında məlumat verməyi, nitqin köməyi ilə fəaliyyətlərini tənzimləməyi öyrənirlər. Bundan əlavə, əmək təlimi prosesində lüğət üzərində iş zamanı artıq məlum olan sözlərin mənalari genişlənir və incələnilir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Beləliklə də, xüsusi təhsil şəraitində sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların korreksiya və inkişafetdirici təlimi, idrak proseslərinin nitqin və şəxsiyyətin inkişafına, çatışmazlıqların səbəb olduğu sosial məhdudiyətləri aradan qaldırmağa yönəldilmiş kompleks reabilitasiya və adaptasiya üsullarından biridir.

E-mail: loqoped55@mail.ru

Rəyçilər: *filol.ü.fəls.dok.*, dos. **T.H. Ağayeva**
ped.ü.fəls.dok., **M.Ş. Məlikov**

Redaksiyaya daxil olub: 09.02.2023.